

**Відгук
офіційного опонента**

головного наукового співробітника відділу позашкільної освіти
Інституту проблем виховання Національної академії педагогічних наук України
доктора педагогічних наук, професора **ТОЛОЧКО Світлани Вікторівни**
на дисертацію **ШМАРКО Наталії Сергіївни** на тему:
«Формування естетичної культури студентів закладів фахової передвищої освіти»,
представлену на здобуття ступеня доктора філософії
зі спеціальності 015 «Професійна освіта (за спеціалізаціями)»
галузі знань 01 «Освіта/Педагогіка»

Актуальність теми дослідження визначається зростанням вагомості проблеми формування естетичної культури особистості в сучасних умовах стрімкого розвитку інформаційного суспільства, динамічних змін у соціокультурному й освітньому середовищі. В епоху цифровізації, візуалізації культури та зростання ролі візуально-комунікативних практик у повсякденному житті здобувачів освіти виникає нагальна потреба у формуванні естетично розвиненої особистості, здатної сприймати й творити прекрасне, орієнтуватися в просторах візуальної та художньої культури, критично осмислювати культурні смисли й естетичні явища. Здобувачі фахової передвищої освіти як майбутні фахівці практичного профілю все частіше виконують функції носіїв і трансляторів культурних норм, стандартів і візуальної репрезентації соціальної реальності у своїх професіях. Саме тому естетична культура студентів виступає важливим компонентом загальної культури особистості та професійної компетентності, що зумовлює потребу в цілеспрямованому педагогічному впливі на її формування в межах освітнього процесу закладів фахової передвищої освіти. Особливої актуальності тема набуває з огляду на виклики сьогодення: війна, культурна трансформація українського суспільства, необхідність збереження національної ідентичності, культурної спадщини й духовних цінностей. У цьому контексті формування естетичної культури студентства – не лише чинник особистісного зростання, а й складова стійкості, патріотичного виховання й соціальної згуртованості молоді.

У контексті зазначеного вважаємо дисертацію Н. С. Шмарко «Формування естетичної культури студентів закладів фахової передвищої освіти» актуальною, здатною відповідати стратегічним орієнтирам модернізації освіти, соціокультурним потребам сучасної молоді та спрямовуватися на формування цілісної, духовно багатой і професійно компетентної особистості.

На основі вивчення наукових праць, аналізу освітнього процесу та досвіду роботи викладачів дисертантка виокремлює низку суперечностей, що переконливо доводять своєчасність проведеного дослідження: 1) між зростаючою роллю естетичної культури в сучасному суспільстві та недостатнім рівнем її розвитку у студентів закладів фахової передвищої освіти; 2) між потребою у всебічному гармонійному розвитку особистості й домінуванням технократичного підходу в підготовці здобувачів у закладах фахової

передвищої освіти; 3) між традиційними практичними інструментами формування естетичної культури й новими культурними практиками, що спричиняють низьку мотивацію студентів до естетично-культурного саморозвитку.

Саме тому логічно, що предмет дослідження – методика формування естетичної культури студентів закладів фахової передвищої освіти.

Наукова новизна одержаних результатів полягає в розробленні й обґрунтуванні авторської *структурно-функціональної моделі формування естетичної культури студентів закладів фахової передвищої освіти*; розробленні та експериментальній перевірці ефективності *методики формування естетичної культури студентів закладів фахової передвищої освіти*; визначенні та обґрунтуванні психолого-педагогічних умов *формування естетичної культури* (1) забезпечення емоційно збагаченого сприйняття та усвідомлення студентами культурних і професійних цінностей як невід’ємної складової їхнього естетичного становлення; 2) інтеграція естетично-культурного контенту в освітні компоненти, що ґрунтується на принципах ціннісно-свідомого сприйняття, оцінення та відтворення; 3) створення системного академічного супроводу засвоєння студентами естетичних знань, умінь і навичок, що передбачає створення навчальних контекстів, які стимулюють їхнє включення до культурних і естетично-мистецьких практик; 4) залучення студентів до активного використання естетичних знань і практик у суб’єкт-суб’єктних взаємодіях, що стимулює розвиток професійно-креативних здатностей, підтримуючи їхнє зростання як культурно обізнаних і естетично чутливих особистостей); виокремленні та обґрунтуванні *компонентного конструкту досліджуваної властивості студентів у взаємопов’язаності* (естетично-культурна зорієнтованість, готовність, обізнаність, активність, саморозвиток); визначенні *специфічних закономірностей* (узгодження змісту професійної підготовки із соціальними запитами; узаємозв’язок зовнішніх естетично-культурних впливів із саморегуляцією особистості; гармонізація естетично-культурних ідей із гуманістичними та професійними цінностями; відповідності характеру педагогічної взаємодії принципам емпатії, толерантності, суб’єктності та розвитку духовного потенціалу особистості; взаємозалежність змісту естетичної культури від національного контексту) та *специфічних принципів* (соціокультурної релевантності естетично-культурного змісту професійної підготовки; узгодженості зовнішніх естетично-культурних впливів із внутрішньою саморегуляцією особистості; ціннісно-змістової узгодженості естетично-культурно збагаченої освіти; гуманістично-діалогічної взаємодії; національно-культурної детермінації), *стратегічної й тактичної мети формування естетичної культури*.

Подальшого розвитку набули наукові уявлення про напрями реалізації авторської методики; положення щодо теоретичних аспектів естетично-культурного становлення студентів, з урахуванням специфічних закономірностей і принципів формування досліджуваної якості, а також теоретичні засади й практичні аспекти методики формування естетичної культури студентів закладів фахової передвищої освіти.

Ступінь обґрунтованості використаних методів, отриманих результатів і положень дисертації. Дисертація виконана на належному науково-методологічному рівні. Джерельна база дослідження становить 188 найменувань. Вивчення нормативно-правових документів, наукових педагогічних праць українських і закордонних дослідників дало дисертантці змогу обґрунтувати актуальність дослідження та ключові положення наукової праці. Задля досягнення мети й розв'язання поставлених завдань було використано комплекс методів (теоретичних, емпіричних, статистичних і графічних). *Теоретичні* включали такі методи дослідження: аналіз наукової літератури, вивчення навчальних планів та освітніх програм, абстрагування, конкретизацію, і узагальнення теоретичних положень, моделювання). *Емпіричні методи* пов'язані з використанням авторського тесту «Спрямованість особистості» й першої частини авторської анкети, тесту «Мотиви вибору професії», «Ціннісні орієнтації» (М. Рокич) та другого блоку авторської анкети, модифікованої методики «Локус контролю» та третього блоку авторської анкети, модифікованої методики «Оцінка навичок спілкування» та четвертого блоку питань авторської анкети, методики «Рівень вираженості та спрямованості рефлексії» (М. Грант) і методика діагностики особистості щодо оцінки мотивації до успіху та уникнення невдач (Т. Елерс) та п'ятого блоку питань авторської анкети; педагогічний експеримент (констатувальний, формувальний), проведення інтерв'ю. *Статистичні методи* містили непараметричні методи для обробки та аналізу даних, отриманих у ході експерименту. *Графічні методи* передбачали використання графіків, гістограм, діаграм, таблиць для унаочнення отриманих експериментальних даних.

Високий ступінь обґрунтованості використаних методів, отриманих результатів і положень дисертації підтверджується фактом успішного впровадження *структурно-функціональної моделі формування естетичної культури студентів закладів фахової передвищої освіти* (експериментальна діяльність проводилася на базі Відокремленого структурного підрозділу «Київський транспортно-економічний фаховий коледж» Національного транспортного університету; Комунального заклад «Уманський гуманітарно-педагогічний фаховий коледж ім. Т. Г. Шевченка Черкаської обласної ради»; Відокремленого структурного підрозділу «Ніжинський фаховий коледж Національного університету біоресурсів і природокористування України»; Комунального закладу вищої освіти «Луцький

педагогічний коледж» Волинської обласної ради). Загалом вірогідність результатів наукової праці забезпечена методологічною й теоретичною обґрунтованістю вихідних положень дисертації; доцільністю вибору комплексу методів дослідження; ґрунтовним опрацюванням наукових доробків українських і частково закордонних учених, а також низки нормативно-правових документів; позитивними результатами експериментальної перевірки результатів дослідження. Отже, не викликає заперечень обґрунтованість наукових положень і висновків дисертаційного дослідження, які спираються на сучасні досягнення в галузі психології та педагогіки, теорії і методики професійної освіти.

Найбільш істотні наукові результати роботи. Дисертанткою на належному науковому рівні проаналізовано праці українських науковців за темою дослідження. Варто зазначити, що чітке визначення та структурування базових термінів є фундаментальною умовою для успішного наукового дослідження. Науковий апарат дослідження Н. С. Шмарко відповідає вимогам, що ставляться до дисертацій. Авторкою на високому науковому рівні здійснено аналіз (уточнення) сутності і змісту базових понять дослідження педагогічної проблеми з методологічним обґрунтуванням соціокультурного значення формування естетичної культури студентів закладів фахової передвищої освіти; а саме: «естетична свідомість», «естетичне ставлення», «естетична культура», «ефективний естетичний розвиток», «природно-географічні фактори», «соціальні обставини», «ментальність індивідів», «спадкоємність естетичних цінностей і досягнень». Позитивним аспектом є те, що дисертантка достатньо глибоко трактує сутність означених вище понять.

Авторка демонструє розуміння сутності поняття *«естетична культура студентів закладів фахової передвищої освіти»* та намагається інтерпретувати його як комплексну інтегральну характеристику особистості. Сильним боком цього визначення є спроба охопити як когнітивні, так і емоційно-чуттєві, ціннісні, творчі компоненти естетичної культури, що відповідає сучасним науковим підходам до трактування подібних інтегральних понять. Також позитивно оцінюється увага до контексту навчальної, професійної та соціокультурної діяльності, що актуалізує практичну спрямованість категорії. Водночас *процес формування естетичної культури в студентів закладів фахової передвищої освіти*, на думку дисертантки, є цілеспрямованим педагогічним процесом, що передбачає розвиток естетичної свідомості, ціннісно-сміслових орієнтацій, емоційно-чуттєвого досвіду, художньо-творчих здатностей до естетичного самовираження, який здійснюється шляхом інтеграції освітніх, виховних і культурно-просвітницьких впливів у професійній підготовці майбутніх фахівців. Сформульовано дефініцію поняття *«естетично-культурна готовність»* як здатність до свідомого сприйняття, оцінювання та створення естетичних і культурних цінностей, що забезпечує гармонійне функціонування людини в соціокультурному просторі. Окрім

того, подано в авторському трактуванні тлумачення низки понять: «естетично-культурна зорієнтованість», «естетично-культурна обізнаність», «естетично-культурна активність», «естетично-культурний саморозвиток».

Дисертанткою виокремлено в структурі естетичної культури студентів закладів фахової передвищої освіти аспекти, за якими прослідковується особливість досліджуваної авторкою властивості: *естетично-культурні почуттєві перебіги, естетично-культурне сприйняття, естетично-культурні мотиви і потреби, естетично-культурні смаки в дії, естетично-культурні ідеали в активності, естетично-культурне самовдосконалення*. Такий підхід, на нашу думку, демонструє прагнення охопити цілісність феномена – від емоційного реагування до свідомої естетичної активності й ціннісного саморозвитку. Ці складники мають на меті охопити як емоційно-чуттєву, так і когнітивно-мотиваційну й діяльнісну сфери, тобто окреслити естетичну культуру як багатовимірну динамічну систему, в основі якої лежить не лише здатність до сприймання й оцінювання естетичних явищ, а й готовність до естетичного самовираження та саморозвитку в професійній і життєвій діяльності. Установлено змістово-компонентну структуру естетичної культури студентів закладів фахової передвищої освіти, яка, на думку авторки, постає як скоординована система взаємопов'язаних елементів, що формують цілісне ставлення особистості до естетичних і культурних цінностей та забезпечують її здатність усвідомлювати, засвоювати, застосовувати й примножувати їх.

Дисертація «Формування естетичної культури студентів закладів фахової передвищої освіти» характеризується методологічною базою, що забезпечує всебічне розкриття окресленої проблеми. Шмарко Н. С. представлено розроблену ефективну структурно-функціональну модель формування естетичної культури студентів закладів фахової передвищої освіти. Репрезентована модель є науково-обґрунтованою, відповідає сучасним викликам освіти та інтегрує в собі і традиційні, і інноваційні методи навчання та структурована за трьома блоками: концептуально-цільовим, змістовно-організаційним і діагностико-результативним. Диференційовано *компоненти естетичної культури* (естетично-культурна зорієнтованість, готовність; обізнаність; активність; саморозвиток) та *компоненти змісту формування* естетичної культури студентів закладів фахової передвищої освіти (особистісний; соціально-ціннісний; пізнавально-знаннявий; діяльнісний; неперервного розвитку).

Реалізація мети і завдань дослідження орієнтована на інтеграцію низки ключових *підходів* (культурологічного, аксіологічного, суб'єктно-діяльнісного, компетентнісного, синергетичного, професіографічного, етнорегіонального) та *принципів* (соціокультурної релевантності естетично-культурного змісту професійної підготовки; узгодженості зовнішніх естетично-культурних впливів із внутрішньою саморегуляцією особистості; ціннісно-

змістової узгодженості естетично-культурно збагаченої освіти; гуманістично-діалогічної взаємодії, національно-культурної детермінації).

На окрему увагу заслуговує здійснений Н. С. Шмарко обґрунтований у межах трьох етапів процесу формування естетичної культури студентів закладів фахової передвищої освіти (мотиваційно-пізнавального, діяльнісного, рефлексивно-результативного) підбір форм, технологій, методів і засобів, які дозволяють забезпечити здійснення означеного вище, визначити ефективність педагогічного впливу, адаптувати їх до індивідуальних потреб здобувачів освіти.

Дисертанткою розроблено методику формування естетичної культури студентів закладів фахової передвищої освіти, котра містить практичний інструментарій – форми, технології, методи, засоби, що перебувають у взаємозв'язку як складові єдиного методичного забезпечення. Такий підхід, за твердженням авторки, забезпечує комплексність, системність і послідовність формування у здобувачів освіти необхідних естетичних знань, навичок і ціннісних орієнтацій. Доцільним і новаторським вважаємо розроблення змісту поетапного формування естетичної культури студентів закладів фахової передвищої освіти в розрізі етапів. Зокрема в межах мотиваційно-пізнавального авторкою визначено доречним застосовувати таке методичне забезпечення: форми (мистецько-професійні студії, практико-зорієнтовані екскурсійні сесії), технології (проблемного навчання, інформаційно-комунікаційні), методи (стимуляції емоційно-вольових естетично-культурних здатностей, активізації мотиваційно-ціннісного контексту), засоби (матеріального забезпечення, ментальні (інтелектуальні) ресурси). На діяльнісному етапі запропоновано таке методичне забезпечення: форми (евристична й парна лекції, практичні (лабораторні) заняття, консультації, майстер-класи, навчально-тренувальні інтенсиви), технології (контекстного навчання, інформаційно-комунікаційні), методи (розвиток процесуальних естетично-культурних здатностей), засоби (матеріального забезпечення, ментальні (інтелектуальні) ресурси, навчальна дисципліна «Основи естетичної культури»). На рефлексивно-результативному етапі дисертантка визначила доцільним використання такого методичного забезпечення: форми (інтерактивна лекція з колективним ідеєтворенням, лекція-мозковий штурм, комунікативні платформи, креативно-мистецькі проєкти), технології (проєктно-зорієнтованого навчання, інформаційно-комунікаційні), методи (вдосконалення рефлексивних естетично-культурних здатностей), засоби (матеріального забезпечення, ментальні (інтелектуальні) ресурси).

Отже, дисертація є логічно структурованою, матеріал дослідження викладено послідовно й системно. За своїм змістом, структурою, обсягом та оформленням рецензована робота відповідає чинним правилам і вимогам до наукових досліджень на здобуття ступеня

доктора філософії зі спеціальності 015 «Професійна освіта (за спеціалізаціями)» галузі знань 01 «Освіта/Педагогіка» та є завершеним науковим дослідженням.

Значення одержаних результатів для науки і практики й рекомендації щодо їх можливого використання. Уважаємо, що матеріали дисертації мають важливе практичне значення. За результатами дослідження було розроблено та впроваджено авторський курс «Основи естетичної культури» зі сформульованими компетентностями й програмними результатами навчання; модульним і тематичним розподілом навчального матеріалу, виокремленими результатами навчання й конкретизованими видами навчальних завдань залежно від теми. Уваги заслуговує розлогий супровідний список рекомендованих джерел інформації.

Результати дослідження підкріплено методичними рекомендаціями щодо ефективного формування естетичної культури студентів закладів фахової передвищої освіти із чітким структурним поділом на три розділи: 1) на державному рівні; 2) на інституційному рівні (рівень ЗФПО); 3) на особистісному рівні (рівень здобувача освіти).

Слушними й актуальними у сучасному освітньо-науковому середовищі вважаємо, зокрема, рекомендації щодо необхідності *на державному рівні* розроблення національної концепції естетичного виховання в закладах освіти немистецького профілю, яка передбачатиме міждисциплінарний підхід, аксіологічну спрямованість і культурологічну чутливість; *на інституційному рівні* – створення естетично збагаченого середовища в межах закладу освіти (оформлення простору, функціонування художніх студій, клубів, виставкових локацій, організація тематичних культурних подій); *на особистісному рівні* – розвиток навичок естетично-культурної комунікації в професійному середовищі – уміння використовувати естетично-культурні аргументи в спілкуванні, презентації, візуалізації проєктів тощо; підтримка процесу естетично-культурного самовдосконалення через рефлексивні методи: самооцінку, естетичну автобіографію, дискусії про цінності, діалог з культурною спадщиною.

Оцінка змісту й завершеності дисертації. Дисертація складається з анотації, вступу, трьох розділів, висновків, списку використаних джерел та додатків. Робота містить 25 таблиць, 8 рисунків. Загальний обсяг дисертації становить 310 сторінок.

Варто означити ґрунтовне розроблення у вступі наукового апарату дослідження, тобто об'єкта, предмета, наукової новизни та практичного значення одержаних результатів дослідження. Описано актуальність; сформульовано мету, завдання; висвітлено зв'язок роботи з науковими темами, зокрема вказано, що дисертація виконана в межах науково-дослідної роботи кафедри управління та освітніх технологій Національного університету

біоресурсів і природокористування України за темою «Розвиток педагогічної майстерності викладача закладу вищої освіти в умовах освітніх трансформацій» (державний реєстраційний номер 0109U007117).

Повнота викладення наукових положень, висновків і рекомендацій дисертації в опублікованих працях. Основні наукові положення та результати дисертації опубліковано в 12 наукових працях, з яких 6 статей у наукових виданнях, включених до категорії «Б» Переліку наукових фахових видань України, стаття у науковому виданні іншої держави, 5 тез наукових доповідей. Аналіз змісту публікацій засвідчує, що наукові положення, отримані результати проведеного дослідження повною мірою представлено в опублікованих наукових працях.

Результати дослідження презентовано на науково-практичних конференціях різних рівнів.

Відсутність (наявність) порушень академічної доброчесності. Порушень академічної доброчесності в дисертації Н. С. Шмарко не виявлено. У роботі дотримано етичні принципи й правила, визначені в Законі України «Про освіту» (2017 р.). Використані ідеї, результати і тексти інших авторів мають посилання на відповідне джерело. Дисертація характеризується єдністю змісту, відповідає вимогам щодо її оформлення, ураховує особливості наукового стилю.

Дискусійні положення, зауваження і побажання до змісту дисертації. Позитивно оцінюючи наукове й практичне значення дисертації Н. С. Шмарко, висловимо певні зауваження й побажання:

1. З урахуванням обсягу роботи та наявності значної кількості специфічних термінів доцільним було б включення окремого аркуша зі списком умовних позначень, скорочень, що сприяло б кращому сприйняттю тексту.

2. Обсяг основного тексту дисертації (266 сторінок) дещо перевищує усталені академічні межі для кваліфікаційних робіт на здобуття ступеня доктора філософії. Доцільним було б здійснення редакційного скорочення тексту за рахунок усунення надлишково описових частин, лаконізації теоретичних викладів і стилістичного ущільнення матеріалу, зокрема в межах підрозділів 1.2, 2.3. та 2.4 без втрати змістової цілісності, що дозволило б підвищити читабельність тексту.

3. У підрозділі 1.1 пріоритетно представлено вітчизняний науковий дискурс з порушеної проблеми й недостатньо охоплено сучасні міжнародні дослідження з питань естетичного виховання, формування естетичної чутливості в освітньому процесі, що знижує

ступінь інтернаціоналізації дослідження. Варто було б розширити аналітичний огляд за рахунок актуальних міжнародних публікацій останніх 5 років.

4. У підписах до таблиць доцільно уточнювати, чи вони є авторською розробкою, чи створені на основі конкретних джерел. У разі використання інформаційної бази – доцільно було б указати відповідні посилання.

Загальний висновок. Загалом аналіз дисертації та опублікованих праць дає підстави для висновку про те, що дисертаційне дослідження є завершеним і самостійним, у якому отримані нові науково обґрунтовані теоретичні та практичні результати. Зважаючи на актуальність, наукову новизну, важливість одержаних дисертанткою результатів дослідження, їхню обґрунтованість і вірогідність, а також вагому практичну цінність сформульованих положень і висновків, вважаємо, що дисертація на тему: «Формування естетичної культури студентів закладів фахової передвищої освіти» відповідає вимогам Порядку присудження ступеня доктора філософії та скасування рішення разової спеціалізованої вченої ради закладу вищої освіти, наукової установи про присудження ступеня доктора філософії, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 12 січня 2022 р. № 44, а Шмарко Наталія Сергіївна заслуговує на присудження ступеня доктора філософії за спеціальністю 015 «Професійна освіта (за спеціалізаціями)» галузі знань 01 «Освіта/Педагогіка».

Офіційний опонент головний науковий співробітник відділу позашкільної освіти Інституту проблем виховання Національної академії педагогічних наук України, доктор педагогічних наук, професор Світлана ТОЛОЧКО